

AIZMIRŠANA ATMIŅAS TELPĀ: OTRĀ ATMODA, LATVIEŠU STRĒLNIEKI UN NEATKARĪBAS IDEJA

Gatis Ozoliņš
gatis.ozolins@lulfmi.lv

Raksts tapis Latvijas Zinātnes padomes projekta “Pieredze pilsētā: naratīvi, atmiņas un vietas mantojums” (Nr. lzp-2020/1-0096) ietvaros

Atslēgas vārdi: *atmiņa, atmoda, Ziemassvētku kaujas, Rīgas Pārdaugava, vietas mantojums, Neatkarības karš*

Otrā atmoda ir laikmets jeb procesu, ideju strāvojumu un notikumu kopums, kas norisinājās no 1915. līdz 1919. gadam un noslēdzās ar Latvijas valsts izveidošanu. Otrā atmodu kā fenomenu veido vairāki nozīmīgi komponenti: strēlnieku bataljonu (pulku) dibināšana un latviešu strēlnieku izcīnītās kaujas, latviešu bēgļu organizāciju darbība Pirmā pasaules kara laikā, Šveices emigrācijas darbinieku idejas un darbi u. c. Pirmais jēdzienu Otrā atmoda, kā kvalitatīvi citādāku laikmetu, salīdzinot ar Pirmo (tautiskās, jaunlatviešu) atmodu, lietojis publicists Ernests Blanks. Rakstā konceptualizēts Otrās atmodas jēdziens un tuvāk aplūkota neatkarības idejas attīstība latviešu strēlnieku izcīnīto kauju vēsturiskās nozīmes kontekstā; aktualizēts aizmiršanas jēdziens atmiņu pētniecībā, tuvāk pievēršoties Paula Konertona un Aleidas Asmanes atziņām par aizmiršanas jēdziena un fenomena pētnieciskajām iespējām; īsi aprakstīts lauka pētījums un iekļauti arhīvu materiāli, kas apgūti Latvijas Zinātnes padomes projekta “Pieredze pilsētā: naratīvi, atmiņas un vietas mantojums” ietvarā. Iegūtie dati sniedz ziņas un vērojumus par Pirmā pasaules kara un Neatkarības kara vietām Rīgas Pārdaugavā. Tie ļauj secināt, ka lauka pētījums kā metode var arī mūsdienās sniegt jaunas zināšanas un liecības par vairāk kā gadsimtu senām piemīņas vietām un to iekļaušanos kā ikdienā un dzimtas vēsturē, tā atmiņas pētnieciskajā tradīcijā, neraugoties uz to atrašanos dinamiskā un strauji mainīgā pilsētas vidē. Lai arī Otrās atmodas jēdziens tika lietots Trešās atmodas laikā, rakstā tiek uzdots pētnieciskais jautājums — vai mūsdienās — jau pēc Trešās atmodas aktīvā procesa noslēgšanās — varam runāt par Otrā atmodu kā izprastu un plaši reflektētu jēdzienu? Otrā atmoda ir tikusi pakļauta padomju ideoloģijas represīvai dzēšanai, to veidojošie komponenti selektīvi vai totāli padomju ideoloģijas spiedienā ir tikuši aizmirsti. Tiek secināts, ka, neraugoties uz Otrās atmodas laikmeta izcilo vietu Latvijas vēsturē, jēdziens un fenomens Otrā atmoda vēl joprojām pieder pie maz pētītiem jautājumiem.

Ievads

Raksta mērķis ir konceptualizēt jēdzienus: aizmiršana un Otrā atmoda (1915–1919). Rakstā aplūkotas angļu sociālantropologa Pola Konertona (*Paul Connerton*) un vācu kultūras atmiņas pētnieces Aleidas Asmanes (*Aleida Assmann*) teorijas, kas mūsdienās aktualizē un no jauna pārskata aizmiršanas jēdzienu, īsi izklāstot viņu galvenās teorētiskās atziņas un secinājumus. Turpmāk rakstā aizmiršanas jēdziens lietots kā teorētisks ietvars, lai tuvāk raksturotu kultūrvēsturiskā fenomena *Otrā atmoda* rašanās vēsturi un saturu 20. gs. divdesmitajos gados un no jauna veidoto izpratni Trešās atmodas jeb Dziesmotās revolūcijas laikā¹ (1986–1991), kad tika atjaunota Latvijas neatkarība. Rakstā turpināta tradīcija Otro atmodu aplūkot saiknē ar Pirmo jeb (jaunlatviešu) tautiskās atmodas laikmetu² un Trešo atmodu, uzskatot tos par savstarpēji saistītiem fenomeniem, kurus vieno Latvijas neatkarības ideja. Sašaurinot raksta saturisko ietvaru, par gadījuma analīzes³ priekšmetu izvēlēts Otrās atmodas viens no nozīmīgākajiem segmentiem — latviešu strēlnieku bataljonu (vēlāk — pulku) izveidošana un darbība neatkarības idejas realizēšanā dzīvē. Sevišķi izcelta vēsturiskā Ziemassvētku kauja, kas tiek vērtēta kā pagrieziena punkts un Latvijas neatkarības idejas katalizators.

Neatkarīgas Latvijas Republikas nodibināšanas un nosargāšanas procesu Neatkarības kara laikā, reizē pretstatot un uztverot kā loģisku Pirmās (jaunlatviešu, tautiskās) atmodas turpinājumu 1921. gadā⁴, par Otro atmodu nodēvēja publicists, žurnālists, politiķis Ernests Blanks (1894–1972). Līdzās latviešu strēlnieku bataljonu organizēšanai 1915. gada otrajā pusē, Otro atmodu veido latviešu došanās bēgļu gaitās 1915. gadā, tuvojoties Vācijas impērijas okupācijas karspēkam, un Bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas darbība bēgļu apgādē⁵, kā arī Šveices politisko emigrantu darbība (spilg-

tākā persona — latviešu dzejnieks Rainis). Par Otrās atmodas analīzes avotiem rakstā tiek lietotas publicētas atmiņas aculiecinieku vērtējumā (E. Blanks, Kārlis Goppers (1876–1941)). Lai pārbaudītu, vai vispār un cik mūsdienās ir klātesoša zināšanas par Pirmo pasaules karu un Neatkarības karu, un kas ticis nodots mutvārdu stāstījumā no paaudzes uz paaudzi, kā arī to, kā tās lokalizējas Rīgas Pārdaugavas ainavā, rakstā analizēti materiāli, kas balstīti Latvijas Zinātnes padomes projekta “Pieredze pilsētā: naratīvi, atmiņas un vietas mantojums” (Nr. Izp-2020/1-0096)⁶ ietvarā veiktā lauka pētījuma un arhīva darba rezultātos. Projektā iegūtie rezultāti liecina par mūsdienu izpratni par to, vai atmiņas par Pirmo pasaules karu un Latvijas Neatkarības karu pakļautas aizmiršanai un kādās aizmiršanas formās tas noticis.

Aizmiršana kā atmiņas stratēģija

Interpretējot atmiņu, pamatā valda vispārātzīts pieņēmums, ka atcerēšanās un līdz ar to paglābšana no aizmiršanas ir vērtība un sabiedrības tikums, kas no izzušanas paglābis kādu nozīmīgu un būtisku faktu, notikumu, tekstu, artefaktu, ideju, teoriju, mācību u. tml. Šādā kontekstā, attīstot atmiņas vērtīgumu, tiek uzsvērts individu un kopienas pienākums atcerēties un nodot atmiņas kā laikabiedriem, tā nākošajām paaudzēm, līdz ar to gandrīz aksiomas vai dogmas statusā nostiprinot atziņu, ka atcerēšanās un pieminēšana ir tikums, bet aizmiršana nenovēršami ir uzlūkojama par neveiksmi, kļūdu, neētisku un mazvērtīgu darbību, pat ļaunumu un ļaunprātīgu rīcību, kas rada neatgriezeniskas postošas sekas, kā intelektuālajā izziņas jomā, tā atmiņas telpā. Tomēr mūsdienās aizvien pieaugoša uzmanība tiek vērsta aizmiršanas jēdzienam, pakāpeniski izkristalizējoties jaunam aizmiršanas fenomena vērtējumam, kas šajā procesā kā individuāli, tā sociāli saskata ne tikai nozīmīgus pētnieciskus izaicinājumus, bet arī definē to

kā normālu un dabisku domāšanas darbību, nepieciešamu un būtisku kā individuālajā, tā sociālajā līmenī. Angļu sociālantropolgs P. Konertons, sniedzot būtisku ieguldījumu atmiņas pētniecībā, pievērsis uzmanību ne tikai tam, kā sabiedrība atceras⁷, bet arī tam kā sabiedrība aizmirst⁸. Viņa izklāstā tiek uzsvērts, ka: 1) līdz šim pētnieki atmiņai pievērsuši ārkārtīgi lielu uzmanību, savukārt aizmirstāna palikusi ēnā; 2) aizmirstāna nav vienota parādība, tai ir dažādi veidi, formas, pakāpes un nozīmes; 3) aizmirstāna un atcerēšanās kā atmiņas stratēģijas ir neitrālas un pašas par sevi nav nedz tikums vai netikums, labums vai ļaunums, vērtīgs vai kaut kas nevērtīgs u. tml.; 4) atcerēšanās un aizmirstāna ir savstarpēji saistītas, tās atrodas nemītīgā mijiedarbībā, saziņā, tās atsaucas viena uz otru, papildina, korelē. Savā ziņā aizmirstāna ir nepilnīga atcerēšanās. Tamdēļ ne pētniekiem, ne indivīdiem, ne sabiedrībai kopumā nevajadzētu aizmirstānu uzskatīt par kaut ko tādu, par ko būtu jājūtas vainīgiem — aizmirstāna ne vienmēr ir neveiksme.⁹

Vēršot uzmanību, ka aizmirstānas taksonomija vēl ir izstrādājama, 2008. gadā Konertons izvirzījis septiņus aizmirstānas veidus:

1. Piespiedu dzēšana (*repressive erasure*). Valsts veido ienaidnieka tēlu un realizē totālu personas iznīcināšanu, tiecoties izdzēst jebkādas atmiņas (piem., izdzēšot fotogrāfijās personas seju) un liedot piekļuvi personas veikumam (piem., sarakstītajām grāmatām). Piespiedu dzēšanai var pakļaut arī objektus, priekšmetus, tos izņemot no izstādes, "aizmirstot" muzeju krājumā vai fiziski iznīcinot.
2. Preskriptīvā aizmirstāna (*prescriptive forgetting*). Preskriptīvās aizmirstānas uzdevums ir aizmirst pagātni kopīgas nākotnes vārdā. Iepriekšējā ļaunuma atcerēšanās rada atreibības ķēdes un sabiedrība/valsts nespēj iedibināt mieru.
3. Aizmirstāna kā jaunas identitātes formētāja (*forgetting that is constitutive in*

the formation of new identity). Šeit tiek uzsvērts, ka zaudējumi palīdz atbrīvoties no atmiņām, kas vairs neveic savu funkciju — neuztur pašreizējo identitāti. Aizmirstāna kļūst par tāda procesa daļu, kurā tiek veidotas jaunas kopīgas atmiņas, un ilgtermiņā — jauna identitāte.

4. Strukturālā amnēzija (*structural amnesia*). Šeit indivīds un kopienas atceras personas ar noteiktu ģeoloģiju, kas ir bijušas sociāli nozīmīgas un netieši ceļ pēcnācēju simbolisko statusu, aizmirstot pārējās.
5. Aizmirst jeb atzīt par nederīgu, spēkā neesošu (*forgetting as annulment*). Šim aizmirstības veidam raksturīga vērsšanās pret informācijas pārbagātību un kolecionāru aizrautību. Milzīgie arhīvi un uzkrātas kolekcijas, datu bāzes ir tikai apliecinājums fanātiskai vēlmei uzkrāt datus vēlākam lietojumam. Iepretim tam tiek piedāvāts to iznīcināt, no tā atteikties, to aizmirst, atbrīvoties kā no lieka un nevajadzīga balasta.
6. Aizmirstāna kā plānota novecošana (*forgetting as planned obsolescence*). Šī aizmirstāna ir iestrādāta kapitāla apritē, jo lietas, veicot savu "produkta dzīves ceļu", tiek izmestas, aizmirstas. Vērojams, ka šis "dzīves ceļš" kļūst aizvien īsāks, tā nodrošinot intensīvāku preču apriti — jauns hīts globālajā mūzikas industrijā liek aizmirst iepriekšējos elkus.
7. Aizmirstāna kā klusējoša izvairīšanās no apkaunojuma (*forgetting as humiliated silence*). Tā izpaužas kā pazemojošs klusums. Drīz pēc Pirmā pasaules kara Eiropā tapa tūkstošiem monumentu, kas pieminēja kritušos karavīrus, bet aizmirsta karā sakropļotos. 10 miljoni karā sakropļotu, bet izdzīvojušu karavīru vēl aizvien staigāja pa Eiropas ielām. Viņi bija sakropļoti, nevis pieminēti vīrieši; daudzi no viņiem bija pakļauti depresijai, alkoholismam, nabadzībai, ievērojams skaits no viņiem izdarīja pašnāvību. Tika

ieviesti visdažādākie institucionālie pasākumi, lai šie sakropļotie karavīri netiktu pieskaitīti sabiedrībai. Katru gadu tika svinīgi pieminēti karā kritušie, un rituāli pausti vārdi “mēs viņus neaizmirsīsim”, taču šie svinīgi izteiktie vārdi attiecās uz tiem, kuri bija miruši, bet neattiecās uz izdzīvojušajiem. Viņu izskats bija nepatīkams, pat apkaunojošs. Viņi bija kā spoki, kas vajāja Eiropas sirdsapziņu. Dzīvie negribēja viņus atcerēties; vēlējās pēc iespējas ātrāk viņus aizmirst.¹⁰

Savukārt vācu kultūras atmiņas pētniece

A. Asmane 2016. gadā izvirzīja un tuvāk aplūkoja šādus aizmīšanas veidus:

1. Automātiskā aizmīšana (*Automatische Vergessen*). Nevis atcerēšanās, bet aizmīšana ir cilvēka un sabiedrības dzīves normalitāte. Aizmīšana notiek klusi, bez ievēribas un visur, bet tā neizbēgami notiek. Savukārt atcerēšanās ir kaut kas ārkārtējs, kaut kas tāds, kas tiek paglābts no aizmīšanas un izcelts starp citiem, tas ir izņēmums, kas izrauts no aizmīstības plūduma, padarīts “spilgts”, redzams. Tas gan nenozīmē, ka vēlāk arī šis atcerēšanai vērtais notikums notiek pakļauts aizmīšanai. Tikai niecīga daļa no tā, ko cilvēks radījis, tiek nodota nākamajām paaudzēm. Kas, piemēram, no vecvecākiem sasniedz mazmazbērņus? Kādas vērtības, idejas, tikumi, priekšmeti? It sevišķi Latvijā, kas 20. gs. piedzīvojusi karus un vardarbīgas iekārtu maiņas, cilvēku migrāciju, īpašuma nacionalizāciju utt.
2. Aizmīšana, nododot glabāšanā (*Verwahrensvergessen*). Lietām, idejām u. tml. dažkārt izdodas pagarināt savu pastāvēšanu, nododot tās glabāšanā muzejiem, bibliotēkām, arhīviem. Te lietas un idejas atrodas latentā stāvoklī, gatavas atgriezties kanonā un aktīvā lietojumā. Tās reizē ir gan aizmīstas, gan arī fiksētas, “atdzīvināmas”.

3. Selektīvā/izlases aizmīšana (*Selektives Vergessen*). Palielinoties atmiņas telpai un mūsdienās tajā iepludinot šķietami bezgalīgo digitāli fiksētās un uzglabātās informācijas telpu, rodas selektīva pieeja, kuru ierobežo cilvēka atmiņa, kas nebūt nav bezgalīga. Ja atmiņas un stāsti neiekļaujas sabiedrības interesēs, tad tiem netiek pievērsta uzmanība, tie tiek ignorēti.
4. Sodošā aizmīšana (*Strafendes Vergessen*). Šis aizmīšanas veids izpaužas labvēlību zaudējuša pretinieka totālā iznīcināšanā. Izdzēšot atmiņas par pretinieku, viņš mirst otrreiz. Ja arī ziņas par pretiniekiem nogulst arhīvos, tad piekļuve tiek ierobežota, un līdz ar to nevar runāt par vēsturisku izpēti.
5. Aizsargājošā aizmīšana (*Defensives Vergessen*). Aizsargājošās aizmīšanas uzdevums ir slēpt vainīgos, noziegumus, kurus, mainoties varai, paredzami, izvērtēs. Tā ir vēlme pasargāt sevi no soda un tas iekļauj klusēšanu — kā vainīgo, tā upuru, sērojošo, sabiedrības. Tas ir līdzatbildīgs klusums.
6. Konstruktīvā aizmīšana (*Konstruktives Vergessen*). Konstruktīvā aizmīšana ir kultūras sasniegums, kas ļauj pacelties pāri postošiem, ļauniem un pretrunīgiem notikumiem, labākas nākotnes un sabiedrības atjaunotnes vārdā.
7. Terapeitiskā aizmīšana (*Therapeutisches Vergessen*) arī iekļauj sevī konstruktīvu risinājumu, mijiedarbojoties atcerēšanās un aizmīšanas stratēģijai. Tā ir vardarbības izrunāšana un sekojošā piedošana (aizmīšana), kas vērsta sociālā izlīguma virzienā.¹¹

Asmane ir pētījusi arī kultūras atmiņas stratēģijas, kā atcerēšanās, tā aizmīšanas gadījumā saskatot to izpausmju aktīvās un pasīvās formas.¹² Atcerēšanās aktīvā stratēģija ir kanona veidošana, tā būtiski iespaido identitātes konstruēšanu, ir aktuāla izglītības, politikas, kultūras u. tml. jomās, tā

tiek uzturēta un kopta kā svarīga tradīcija, iesaistot maksimāli plašu sabiedrības daļu, visas paaudzes, profesionālās grupas, slāņus utt.¹³ Par atcerēšanās pasīvo stratēģiju uzlūkojami dažādi arhīvi, muzeji, bibliotēkas un citas kultūras atmiņas institūcijas, kuru pienākums ir uzglabāt vērtīgus avotus vēlākam lietojumam kā pētniekiem, tā jebkuram interesentam, aktualizēt piemiņu un komemorāciju, piedāvāt resursu atcerēšanās aktīvās stratēģijas izpausmēm.¹⁴ Savukārt aizmiršanas aktīvajai stratēģijai raksturīga vērtējoša attieksme, kas raugās uz pagātņi nevērīgi, uzskatot no tās mantoto par reliktiem, atliekām/atlūzām, pēdām; pret to nevēršas, bet arī aktīvi neiekleļauj atmiņas nozīmīgajā kanonā, mūsdienīgu vērtību sistēmā. Aizmiršanas pasīvajai stratēģijai raksturīga nicinoša, noliedzoša, demontējoša attieksme pret iepriekšējo laikmetu, paaudžu mantotajām kultūras tradīcijām, tekstiem; tie tiek uzskatīti par nevajadzīgiem atkritumiem, kurus jāizslauka vēstures mēslainē, jāaizmirst, jāiznīcina.¹⁵

Konertona un Asmanes pētījumi ievērojami paplašina kultūras atmiņas pētniecisko lauku. Ieviešot jauno analīzes kategoriju — aizmiršanas jēdzienu — kļūst iespējams analītiski aplūkot fenomenus, par kuriem laika gaitā ir izteikti pretrunīgi spriedumi vai arī tie ir tikuši pakļauti dažāda veida aizmiršanas formām.

Neatkarības ideja Otrā atmodas un latviešu strēlnieku vēsturiskās nozīmes kontekstā

Ideju par suverēnu jeb neatkarīgu Latviju latviešu sabiedrībā uzjundī Pirmais pasaules karš. Skaidrs, ka tā nebūt nav viennozīmīgi un skaidri formulēta ideja, bet iekļauj dažādas, tai skaitā pretrunīgas gaidas, vēlmes un cerības. Viens no pirmajiem, kas nepārprotami 1917. gada vidū formulēja un presē publiski puda Latvijas suverenitātes ideju, bija E. Blanks. Neatkarīgas Latvijas ideju viņš apcer Latviešu Nacionāl-

demokrātu partijas laikraksta “Dzimtenes Atbals”, kas iznāk Maskavā no 1915. līdz 1918. gadam, 1917. gada 3. (16.) jūnija ievadrakstā “700 un 200 gadi”. Viņa suverenitātes ideja ir konceptualizēta stingri nacionālā garā. Par latviešu tautas paverdzināšanas 700 gadiem ir atbildīga Vācija, bet par 200 gadiem — Krievija. Tas nozīmē, ka bez jebkādam šaubām un laipošanas ir jāatsakās no jebkādas kultūras, saimnieciskās vai politikās atkarības. Savas tautības pilnasinīgai realizēšanai ir jāizvēlas suverēns ceļš, praksē īstenojot politisko ideālu par neatkarīgas Latvijas valsts proklamēšanu. 1918. gadā Blanks piedāvā terminu “atmoda”, lai apzīmētu īpašo nacionālā pacēluma vilni 19. gs. vidū, kura galvenais dzinējspēks bija jaunlatvieši. Tomēr arī iepriekš minētajā ievadrakstā, līdzās neatkarības idejai, viņš netieši lieto atmodas jēdzienu, raksturojot Krišjāni Valdemāru (1825–1891) kā sociālās un pilsoniskās atmodas veicinātāju un Ati Kronvaldu (1837–1875), saistot viņu ar garīgo atmodu — latvisku izglītību un kultūru. Blanka uzsvērumā šo un citu jaunlatviešu centienos ir vērojami aizsākumi garīgai neatkarībai, kas vēlāk pāraug plašākā neatkarības jēdzienā — ar to saprotot suverēnas Latvijas Republikas izveidošanu kā ideālo latviešu garīgo centienu mērķi.

Nacionālisms ir galvenais kritērijs pirmā un līdz šim vienīgā Otrās atmodas teorētiķa Blanka analīzē. Viņa pieejas pamatā — no “patiesa” nacionālisma nošķirt tādas ideoloģiskās strāvas, kas, viņaprāt, neveda un arī nevarēja novest pie suverēnas Latvijas idejas. Blanks vēl neraksta distancēti un būtībā ir ne tikai notikumu aculiecinieks, bet arī dziļi iesaistīts daudzos tā laika procesos. Viņa vērtējumā vērojama aizmiršanas izvēle, proti, viņš ar neatkarības ideju nesaista internacionālistus (“Jaunā strāva”) un nacionālos ideologus, kuru ietekme bija neliela, jo gan viņi paši, gan apstākļi nebija nobrieduši jaunai nacionālai kustībai (jaunnacionālisti jeb jaunautiņnieki, kas grupējās ap

jaunajām “Pēterburgas Avīzēm” 1902. gadā (Andrievs Niedra (1871–1942), Atis Ķeniņš (1874–1961), Vilis Olavs (1867–1917) u. c.). Laikmetu starp 1905. gada revolūciju un Pirmo pasaules karu Blanks vispārīgi raksturo kā “latvju nacionālo domu un centienu pagrimšanas laiku”¹⁶, kas saprotama kā nacionālās idejas aizmiršana. Tas vēl jo labāk ļauj izgaismot to atmodu, ko izraisa Pirmā pasaules kara iesākums. Tā ir piespiedu mobilitāte, kam tiek pakļauta latviešu tauta. Pirmkārt, tā ir tīri fiziska un negribēta (bēgļu gaitas, mobilizācija), un, otrkārt, tā ir arī garīga kustība, kas liek dinamiskāk reaģēt uz notikumiem, meklēt risinājumus, proti, kļūt par modernāku un aktīvāku personu, paskatīties pasaulē pāri savam lauku sētas vai Rīgas fabrikas žogam. Mobilitāte ir viens no Otrās atmodas atslēgas vārdiem, jo ļauj runāt par jaunas identitātes veidošanos un to apstākļu, ideju u. tml. aizmiršanu, kas pamatoja iepriekšējo zemnieku lauku sēta centrēto dzīvesveidu.

Neatkarības idejas ģenēze saiknē ar atmodas jēdzienu izkristalizējas Ziemassvētku kauju kontekstā. Ziemassvētku kaujās 7. Bauskas pulku kaujā veda pulkvedis K. Goppers. Viņš ir devis laikmeta aculiecinieka skatījumu un vērtējumu par Ziemassvētku kauju vēsturisko nozīmi un iekļaušanos atmodas jēdzienā un neatkarības idejas realizēšanā: “Galvenā Ziemassvētku kauju nozīme ir tā, ka latvju tauta pati mācījās pazīt savus spēkus un viņiem uzticēties”.¹⁷ Goppera formulējumā nav runa par tautas iekšējo spēku vai gara spēku vispār, bet gan par to, ka līdz ar latviešu strēlnieku bataljonu izveidi un pirmajām kaujām, kas sākās 1915. gadā, turpinājās visu 1916. gadu un noslēdzās ar Ziemassvētku un Janvāra kaujām 1917. gada sākumā, latviešu tauta ir ieguvusi militāru resursu, vērā ņemamu spēku, kas, politiski pareizi pielietots, varētu realizēt ideju par neatkarīgu valsti. Tāpat Goppers ļoti augstu novērtē tautas apziņu, kopējo izpratni, spēju mācīties un

spēju uzticēties saviem cilvēkiem, proti, tauta ir “iekustējusies”. Tas ļauj tai izvirzīt cilvēkus un grupas (tai skaitā partijas), kas ir gatavas uzticēties militārajam resursam un apvienojumā ar nacionālo ideju domāt, un arī realizēt neatkarīgas Latvijas ideju. 1995. gadā publicists Jānis Ūdris, reflektējot par Ziemassvētku kauju nozīmi un atsaucoties uz sarunām ar kauju dalībniekiem, secina: “Kopš septiņdesmitajiem gadiem pierakstot un glabājot latviešu strēlnieku atmiņas, runājot ar desmitiem sirmu, godprātīgu vīru (ne reizi vien ar Ēvaldu Valteru), esmu atkal un atkal dzirdējis atziņu, ka liels lūzums — atskārsme par brīvu Latviju — radās tieši pēc Ziemassvētku kaujām un to lielajiem upuriem. Bet pirms tam bija naidis. Naidis pret vācu un krievu apspiedējiem.”¹⁸

Strēlnieku izcīnītās kaujas 1916. gadā Goppers uzskata par pirmajām, sagatavošanās kaujām, kas vēlāk turpināsies kā “Cīņas par Latvijas brīvību” jeb Latvijas Neatkarības karam (18.11.1918.–11.08.1920.)¹⁹. Gan šīs pirmās strēlnieku kaujas Kurzemes un Zemgales jeb Pierīgas frontē, gan vēlākās Neatkarības kara cīņās, kurās latviešu karavīrs parādīja varonību, pašai dziedību un uzpurēšanos un kuras ir izaugušas no dzimtenes un tautas mīlestības, pat, ja vēl starp tām nav redzama un izprotama cieša vienojoša saikne, rada pārliecību, “ka neatkarīgā Latvija nav kāda atsevišķa iekarojuma auglis, bet ir atbrīvota no svešas varas vienīgi pateicoties nacionālai idejai, kura prata sevī apvienot visādas politiskas strāvas”²⁰. Goppers arī attīsta tēzi, ka Ziemassvētku kaujas un strēlnieku kaujas pirms un pēc tam ir to jauno ideju un parādību loģiskas sekas, kas atklātībā parādījās 19. gs. vidū jaunlatviešu laikmetā, kad “krīvi”, kā viņš poētiski izsaka, vārdā piesaucot K. Baronu, K. Valdemāru un Kronvaldu Ati, sāka kopt un izplatīt tautas gara bagātības, aicināja jaunatni uz darbu un gaismu, kad laukos un Rīgā veidojās izglītības un dziedāšanas biedrības. Vēl

vajadzēja pusgadsimtu, lai tauta nobriestu brīvībai, bet sākums bija jaunlatviešu garīgie impulsi savas kultūras attīstībai. Gopperam militārie panākumi nav atrauti no vispārējā izglītības līmeņa celšanas un kultūras attīstības, Otrā atmoda burtiski turpina Pirmās atmodas iesākto. Lai arī 1916. gada 23. decembrī, sākoties Ziemassvētku kaujām²¹, Gopperam un, visticamāk, tā īsti ne vienam strēlniekam nebija prātā suverēnas Latvijas ideja, tā tomēr virmoja gaisā: “Tomēr pasaules kara sākumā vēl nebija un arī nevarēja būt atklāti izteiktas idejas par latvju valsts neatkarību. Nebija viņas arī vēl tad, kad latviešu strēlnieki sāka pulcēties no visām lielās Krievijas malām savās nacionālās kaujas vienībās. Bet neskatoties uz to, katrs strēlnieks, iestādāmie pirmās latviešu kara vienībās, nesa šo ideju sev līdzī, dziļi noslēpdamus viņu savā sirdī, nesa viņu kā ilgas pēc brīvības un pauda viņu katru dienu, dziedot vakara jundā tautas lūgšanu, “Dievs, svētī Latviju!”.”²² Jāsecina, ka Goppers saskata kādu vienotu procesu, kurā viņš izceļ nozīmīgākos komponentus: jaunlatviešu laikmeta darbinieki, kas radīja nacionālo apziņu, deva nacionālo ideju un spēkus latviešu strēlniekiem kaujas laukā pārvarēt pretinieku.²³ Abi šie procesi pieprasa milzīgu iekšēju garīgu spēku mobilizāciju un ārēju kustību — došanās uz Tērbatas universitāti vai pretī ieņaidniekam šajā gadījumā ir kaut kas pēc būtības ļoti līdzīgs. Šī starp bravūru un naidu izcīnītā strēlnieku cīņa Gopperam ļauj apgalvot, ka “tā latviešu strēlnieki ar saviem darbiem proklamēja latvju tautas spēku tad, kad vēl nebija radusies pat doma proklamēt Latvijas valsti. Ar saviem darbiem strēlnieki iedvesa visai tautai pārliecību par saviem spēkiem un paļaušanos uz viņiem”.²⁴ Šādi iztēlojoties notikumu gaitu, Goppers, ne tikai pamato strēlnieku nozīmi, bet arī Ziemassvētku kaujām atrod nozīmīgu vietu Otrās atmodas kontekstā, redzot tās kā ilgstoša procesa posmu, kas noveda pie neatkarīgas Latvijas proklamēšanas un nosargāšanas.

Katrā ziņā jau drīz pēc neatkarīgas Latvijas nodibināšanas veidojas domāšanas tradīcija, kas retrospektīvi saskata un velk paralēles starp 19. gs. vidu un Pirmā pasaules kara laiku, redz vienojošus elementus un procesa progresīvu attīstību. Saprotais, ka šī domāšanas paradigma Latvijā līdz ar tās okupāciju 1940. gadā pārstāja eksistēt. Blanks emigrēja, trimdā turpināja savu polemisko publicistiku, atkārtoti iznāca vairāki viņa iepriekš sarakstītie darbi, bet neko jaunu tas viņa koncepcijā neienes. Padomju okupācijas gados jaunlatviešu kustība tika pārreflektēta, pagriezta pa citu trajektoriju, tā šķietami un iztēloti tāpat noveda pie “brīvas un demokrātiskas Latvijas”, kas ne tuvu nebija nedz brīva, nedz demokrātiska. Otrā atmoda tika aizmirsta tik ļoti, ka izpratne par to mūsdienās jāatjauno īpaši. Tā tika pakļauta piespiedu dzēšanai, aizmirsta, jo nedeļa “pareizos” resursus jaunā (padomju) cilvēka identitātes konstruēšanai un tā tika pakļauta arī strukturālai amnēzijai, kad, piemēram, no latviešu strēlnieku pulka atcerējās sociāli nozīmīgos “sarkanos” latviešu strēlniekus, iekļaujot un vērtējot vienīgi no viņu lomas Krievijas pilsoņu karā un vēsturiskās nozīmes PSRS (Padomju Sociālistisko Republiku Savienība) izveidošanā. Viņiem tika veltīti pieminekļi, muzeji, viņus selektīvi atcerējās. Aizmirstana bija tik totāla, ka ir jāuzdod jautājums — vai mūsdienās varam runāt par Otro atmodu kā izprastu un plaši reflektētu jēdzienu?

Netieši interesi par Otro atmodu izraisīja lielle vēstures notikumi, kas pamazām uzņēma apgriezienus 20. gs. 80. gadu otrajā pusē. 1988. gads Latvijas vēsturē bija pavērsiena gads, kas pieļāva jaunu un vēl pirms īsa brīža — nepieļaujamu — ideju plūsmu un svarīgi, ka daudzas no tām arī tika realizētas tādās praksēs un pieredzēs, kas gandrīz izslēdza atklātu vardarbību (te ir viena ļoti būtiska atšķirība no Pirmā pasaules kara gadiem). Detalizēti neatkārtojot visas nozīmīgākās 1988. gada aktualitātes,

vēlos izcelt divas, bet ačgārnā hronoloģiskā secībā. 1988. gada 10. augustā tika nodibināta Latvijas Tautas fronte, kas strauji kļuva par vadošo politisko organizāciju un instrumentu, ar kura palīdzību 1990. gada 4. maijā LPSR AP (Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākā Padome) pieņēma Neatkarības deklarāciju, kurā tika atjaunota saikne ar 1918. gada 18. novembrī proklamēto Latvijas Republiku, proti, pasludināta tās neatkarības atjaunošana. Un otrs nozīmīgākais 1988. gada notikums bija 1. un 2. jūnijā notikušais LPSR Rakstnieku savienības valdes paplašinātais plēnums. Tā neapšaubāmi spilgtākais un PSRS okupācijas režīmam postošākais paziņojums, kas izskanēja un tika pārraidīts arī TV, bija Mavrika Vulfsona (1918–2004) teiktais, ka Latvijas Republika 1940. gadā tika okupēta. Klusāk, bet ar redzamākām simboliskām sekām plēnumā izskanēja akadēmiķa Jāņa Stradiņa (1933–2019) lietotais termins “trešā atmoda”. Pats Stradiņš savu termina autorību un pirmlietojuma tiesības, reizē atvainojoties, ja tas tā nav, ir uzskatījis par nozīmīgāko laikmeta “atslēgas vārdu”. 1992. gadā, apkopojot paveikto grāmatā “Trešā atmoda: raksti un runas 1988.–1990. gadā Latvijā un par Latviju”, viņš licis tai virsrakstu “Trešā atmoda”. Nacionālās enciklopēdijas šķirklī par Jāni Stradiņu teikts, ka viņš “no 1987. gada iesaistījās Trešās atmodas notikumos”, tā netieši datējot Trešo atmodu un lietojot šo terminu kā visai nepārprotamu un skaidru apzīmējumu procesiem, kas Latvijas PSR iesākās 20. gs. 80. gadu otrajā pusē un noslēdzās ar Latvijas Republikas faktisku un juridisku atjaunošanu. Jāsaka, un uz to ir norādījis arī Stradiņš, ka Latvijā tobrīd nav priekšstata par Otro atmodu nedz akadēmiskajās aprindās, nedz sabiedrībā.

Trešās atmodas sākumā tika radīta koncepcija, ka starp tautiskās atmodas laikmetu (jeb Pirmo atmodu) un Latvijas neatkarības atjaunošanu 20. gs. beigās tiek novietots vēl viens nozīmīgs laikmets no 1915. gada līdz

1919. gadam — Otrā atmoda, kuras laikā tika radīta, realizēta un aizstāvēta neatkarīgas Latvijas ideja un valsts. Ar šo valsti pēc aptuveni 70 gadiem arī tiek veidota tieša, LPSR okupācijas periodu ignorējoša, saikne. Latvijas Tautas frontes Programmas projekta preambulā, kas publicēta laikrakstā *Atmoda* (Nr. 39–40) 1989. gada 11. septembrī formulēta pēctecība un atgriešanās pie piespiedu kārtā aizmirstās vēstures: “Aizvadītā gada laikā LTF kļuvusi arī par nozīmīgu latviešu trešās atmodas spēku. Pirmā atmoda pagājušā gadsimtenā otrajā pusē latviešus pacēla civilizēto tautu vidū, izveidoja nacionālo inteligenci, politiķus un saimnieciskos darbiniekus. Otrās atmodas gaitā radās neatkarīga demokrātiska Latvijas Republika, kas latviešu nācijai nodrošināja agrāk nebijušu uzplaukumu, arī citām nacionālajām grupām garantējama saimniecisko augšupeju un kultūrautonomiju.”²⁵ Lai arī ideja par Otro atmodu atgriezās līdz ar Latvijas neatkarības atgūšanas sākotnējiem centieniem, tās saturs, plašāka un daudzpusīga izpēte līdz šim nav notikusi. Ir pētīti atsevišķi elementi, bet kopumā Otrā atmoda kā process ir maz pētīts un, šķiet, arī sabiedrībā nav labi izprotams lielums. Otrās atmodas jēdziens un fenomens nav izpelņījis arī masu mediju uzmanību.

Lauka pētījuma dati par Pirmā pasaules kara un Neatkarības kara atmiņu vietām Pārdaugavā

Projekta “Pieredze pilsētā: naratīvi, atmiņas un vietas mantojums” pētnieciskā telpa ir Rīgas Pārdaugava. Viens no projekta jautājumiem ir vietējo iedzīvotāju pārmantotās zināšanas par lokālajām vēsturiskajām vietām, spēja tās identificēt dabā un sniegt par tām vietējo vidū cirkulējušas atmiņas un stāstus. Tas ļauj gan kartēt Rīgas Pārdaugavas vēsturiskās vietas, gan no jauna atklāt aizmirstas vai precīzāk — plašāk nezināmas vietas un notikumus. Viens no vēsturiskajiem procesiem, kas interesēja pētniekus,

bija Pirmā pasaules kara un Neatkarības kara vietas un atmiņas par tām, kas veido Otrās atmodas nozīmīgāko procesu. Šie notikumi ir tikuši pakļauti padomju ideoloģijas represīvajai dzēšanai, ar mērķi pilnībā tos aizmirst, apzīmējot šādas zināšanas par reakcionārām un tādām, kas neveido jauno padomju cilvēka identitāti. Lauka pētījuma gaitā 16 daļēji strukturētās intervijās līdzās citiem jautājumiem (piem., par svētku svinēšanu pilsētā, dzimtu vēsturi, ikdienu, apkaimes ievērojamākajām personām, vietām, leģendām, Otro pasaules karu u. tml.) tika taujāts arī par vietām un notikumiem, kas saistītas ar Pirmo pasaules karu un Neatkarības karu. No 16 intervijām trijās teicēji atsaucās uz šo jautājumu un sniedza ziņas par viņu pieredzē esošām vietām, norādīja veidu, kā zināšanas vai pieredze iegūtas, kā arī izteica savu attieksmi un vērtējumu. Lauka pētījumā tika apsektas arī piemiņas vietas (t. sk. kapsētas), kas veltītas Pirmā pasaules kara un Neatkarības kara notikumu un personu atcerei.

Teicēja Agija (1969) Bīriņu apkaimē lokalizē savu bērnības vietu — apaļu pampaku²⁶, kas šobrīd vairs nav saglabājies.²⁷ Pampaks ir nolīdzināts attīstot Bīriņu apkaimes tēlniecības parku. Teicējas stāstā ir divas līnijas: bērnības atmiņas, kad pampaks ir vieta, kur kopā ar draudzeni spēlējušās, un atmiņas tas tiek raksturots kā ērta un piemērota un rotaļu vieta. Otra līnija ir vēlāk iegūtās zināšanas par to, ka šī vieta ir Pirmā pasaules kara fortifikācijas būve, kuras centrā uz paaugstinājuma novietots lielgabals (varēja būt arī kāds cits šaujamerocis, teicēja to precīzi nezināja). Dabā apsekojot, šī vieta vairs nav saskatāma, redzam tikai ar zāli apaugušu laukumu. Ja teicēja nesniegtu šādas zināšanas, tad tā tiktu aizmirsta pilnībā. Tādējādi var uzskatīt, ka vietējo zināšanas vēl ir tā iespēja un resurss, kas ļautu kartēt un lokalizēt šādas *necilas* vēsturiskās vietas, saglabāt atmiņas par vietu, pat ja vietas vairs nav.

Teicējs Juris (1972) bērnībā ar velosipēdu bieži braucis uz Kleistu mežu, kur ievērojis Pirmā pasaules kara ierakumus, bumbu bedres un patronas: “Es tiešām tagad eju uz Kleistu mežu un skatos tās vietas, jo faktiski tur ir saglabājušies ierakumi. Cik var spriest, tad strēlnieki no vienas puses un pretinieks no otras puses. Un blakus Bolderājas dzelzceļam, pie Lāčupītes, tur, kur Lāčupīte met tādu lielu loku uz otru pusi (..), tur var redzēt dziļas bedres — bumbu bedres. (..) tad tās, visdrīzāk, ir tās bedres, ko sabiedrotie, kas bij toreiz iebraukuši Daugavā ar kuģiem, ir šāvuši pa Bermonta armijas pozīcijām.”²⁸ Teicējs savā ziņā ir izteicis gan izbrīnu, gan vērtējumu, sakot: “Tās bedres joprojām ir, ir pagājuši vairāk kā 100 gadi, viņas (..) ir redzamas.” Tāpat teicējam Jurim ir svarīgi uzsvērt, ka būtu nepieciešams pašam aiziet uz šo vietu un paskatīties ar pieauguša cilvēka acīm, ņemot vērā arī apgūtās zināšanas par tā laika notikumiem. Plašākā kontekstā teicējs to novērtē kā nozīmīgu vēsturisku vietu, kuru būtu nepieciešams restartēt, veidojot pastaigu takas, kas līdz ar atpūtu dabā piedāvātu vērtīgu ekskursu pagātnes notikumos un aizmirsto notikumu atgriešanos aktīvā lietojumā. Viņa atmiņās ir liecība par “pieminekļu maiņu” — vidusskolas otrajā pusē, tātad ap 1988. un 1989. gadu. Juris piedalījies latviešu strēlnieku piemiņas pasākumos Lāčupes kapos, ar to aizvietojojot iepriekšējos padomju laika pieminekļus un padomju piemiņas pasākumus, kas saistīti ar Otro pasaules karu.

Teicēja minētie ierakumi un bumbu bedres sasauca ar Latvijas armijas Jūras daļas nozīmīgo darbību Pārdaugavas atbrīvošanā no bermontiešiem.²⁹ Arhīva materiāli ļauj lokalizēt tā laika Latvijas kara un transporta flotes Jūras daļas nozīmīgo līdzdalību un kauju vietas. Flotes daļa Rīgā ieradās no Lubānas ezera (no Latgales frontes ar lieliniekiem). Kara flotes komandieris bija kapteiņleitnants Eduards Verners Puķītis (1889–1971). Jaunizveidotās flotes

Piemineklis Pirmajā pasaules kriešiem 33 latviešu strēlniekiem (1915–1917) Pleskodāles kapos (Aut. Harijs Sprincis). Foto: Gatis Ozoliņš. 11.11.2023.

uzdevums bija nosargāt tiltus pār Daugavu un Daugavas labo krastu no bermontiešu iebrukuma. Lai flote veiktu savu uzdevumu, tai vajadzēja izkļūt no sprosta Eksporta un Andreja (Andrejsalas) ostās un doties uz Vecmīlgrāvi, kas ar grūtībām, bet izdevās. Flotes militārais uzdevums bija izsēdināt desantu Daugavgrīvas cietokšņa rajonā. To izdevās paveikt 1919. gada 15. oktobrī, kad tvaikonis “Neva” izsēdina 80–100 karavīru lielu desantu, bet “Sekunda” — pilnu rotu (252 karavīri). Desantu pavadīja sabiedroto artilērija no jūras, iespējams tagad Kleistu mežā rodamās bumbu bedres ir šīs kaujas piemiņas zīmes. Dodoties atpakaļ, tvaikonis “Kareivis” izveda ievainotos un mirušos, bet “Sekunda” uz Sarkandaugavu izveda 300 karagūstekņus. Turpmāk flote spēlēja

nozīmīgu lomu Voleru muižas, Vārnukroga, Šmita cementa rūpnīcas apkaimē, veiksmīgi izsēdināja desantu Ragaciemā un Jūrmalas Dzintaros, piedalījās kaujās Lielupes baseinā un Jelgavas atbrīvošanā, izvairoties no bermontiešu uz Lielupes ledus izvietotajiem spridzekļiem.

Teicēja Zanda (1970) savā bērnības apkaimē ar latviešu strēlniekiem saista Pleskodāles kapos, kas ļauj atcerēties kādu dramatisku dzimtā stāstītu un pārmantotu notikumu.³⁰ Pleskodāles kapi teicējai rosina ne tikai stāstīt stāstus par vietējiem čigāniem, kas mantoti paaudzēs, bet arī atcerēties un izstāstīt kādu dramatisku dzimtā stāstītu un pārmantotu notikumu.³¹ Neatkarības kara laikā, kad Pārdaugavu bija okupējuši vācieši, kādā dienā viņi iegājuši

Piemineklis 9 latviešu strēlniekiem (miruši lazarētē no ievainojumiem Rīgas frontē) Pleskodāles kapos (Aut. Harijs Sprincis). Foto: Gatis Ozoliņš. 11.11.2023.

vecvecmātes Stefānijas mājā, kur viņa dzīvojusi ar savu māsu un meitām. Nezināmu iemeslu dēļ vācieši gribējuši viņas nošaut, bet, nerealizējot savu ļauno nodomu, drīz vien panikā aizsteigušies prom. Lai arī tas nav pamatojams, dzimtā notikuma pozitīvo atrisinājumu skaidro ar Latvijas armijas rīcībā esošās bruņumašīnas “Imanta” tuvošanos, tātad, plašāk domājot, — ar latviešu karavīru iesaistīšanos.³²

Trīs tekstu kopa un teicēju vērtējumi, kas iegūti no salīdzinoši neliela interviju skaita, ir nozīmīgs pienesums pētniecībai par Pirmā pasaules kara un Neatkarības kara notikumiem un vietām. Tās stāsta ne tikai par aizmiršanu, bet arī par atcerēšanos un atmiņām, kas tiek nodotas no paaudzes paaudzē vai tiek apzinātas dzīves laikā, ielūkojoties savā tuvākajā apkārtnē, iepazīstot dzīves vietas mantojumu.

Secinājumi

Neraugoties uz Otrās atmodas laikmeta izcilo vietu Latvijas vēsturē, jēdziens un fenomēns “Otrā atmoda” vēl joprojām pieder pie maz pētītiem jautājumiem. Atskaitot Ernesta Blanka devumu, līdz šim Otrā atmoda nav bijusi nedz pētnieku, nedz masu mediju, nedz sabiedrības uzmanības fokusā un uzskatāma par maz zināmu tēmu, lai arī pārklāj nozīmīgus procesus, kuru laikā tika realizēta ideja par neatkarīgu Latvijas valsti.

Otrās atmodas ideja pēc padomju ideoloģijas represīvās aizmiršanas gadiem līdz ar citiem aizmirstiem procesiem, fenomeniem, notikumiem, personām utt. atklātībā tika pausta, sākoties Latvijas neatkarības atjaunošanas kustībai. Tās ietvarā Otrā atmoda tika uzlūkota par laikmetu, kas savieno jaunlatviešu (tautiskās) kustības cēntienus 19. gs. vidū un Latvijas neatkarības

atjaunošanas ideju 20. gs. 80. gadu beigās. Trešā atmoda uzskatīja sevi par Otrās atmodas izcīnītās Latvijas valsts mantinieci.

Otrā atmoda ir tikusi pakļauta represīvai dzēšanai, to veidojošie komponenti selektīvi vai totāli padomju ideoloģijas spiedienā ir dzēsti no cilvēku atmiņas, labākajā gadījumā var vērot atsevišķus mēģinājumus daļu no notikumiem iekļaut "jaunajā" (padomju) ideoloģijas formētajā padomju cilvēka identitātē un tradīciju sistēmā (piemēram, tas vērojams attieksmē pret latviešu strēlnieku daļas — sarkano strēlnieku glorificēšanu, aizmirstot iepriekšējo veikumu un dalību).

Nozīmīgs mūsdienu atmiņas pētnieciskais lauks veidojas ap aizmiršanas jēdzie-

nu. Tas piedāvā jaunu rakursu fenomenu, notikumu u. c. izpētē, ļauj metodoloģiski pievērsties mazāk pētītiem jautājumiem. Rakstā īsi aprakstīti projekta "Pieredze pilsētā: naratīvi, atmiņas un vietas mantojums" (2021–2023) rezultāti, fiksējot tradīcijas virzību no aizmiršanas uz atcerēšanos un atgriešanu kanonā saistībā ar Pirmo pasaules karu un Neatkarības karu Pārdaugavā. Tiek secināts, ka lauka pētījums ir sniedzis un var arī turpmāk sniegt jaunas zināšanas un liecības par piemiņas vietām un iekļaušanos kā ikdienā un dzimtas vēsturē, tā atmiņas pētnieciskajā tradīcijā.

Raksts ir recenzēts.
The article is peer-reviewed.

Avoti un piezīmes

- ¹ Šmidchens, Guntis (2023). Dziesmotā revolūcija. *Nacionālā enciklopēdija*, 25.05. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/101078-Dziesmot%C4%81-revol%C5%ABcija> [sk. 01.11.2023.].
- ² Apals, Gints (2023). Jaunlatvieši un tautiskās atmodas laikmets Latvijā. *Nacionālā enciklopēdija*, 3.11. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/20823> [sk. 03.11.2023.].
- ³ "Gadījuma analīze tiek pielietota dažādu sociālu fenomenu (indivīdu, grupu, notikumu, vietu, laika posmu, lēmumu, politiku, institūciju u. c.) izpētē to veselumā. Gadījuma analīzē parasti izmanto daudzveidīgus informācijas avotus: intervijas, novērojumus, dokumentus, arhīva materiālus, audio, video ierakstus, fiziskus arhetipus un citus. Gadījuma izpēte var būt vērsta uz viena vai vairāku fenomenu izpēti, salīdzinājumu. Gadījuma izpēte neļauj izdarīt secinājumus, vispārinājumus ārpus izpētes objektiem, par plašāku sociālo parādību loku, taču ļauj atklāt pārmaiņas, iegūt padziļinātu izpratni par kādu notikumu, situāciju, procesu." Zepa, Brigita (2023). Gadījuma analīze. *Nacionālā enciklopēdija*, 14.02. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/37390> [sk. 02.11.2023.].
- ⁴ Blanks, Ernests (1921). *Latviešu tautiskā kustība*. Rīga: Gulbis, 191. lpp.
- ⁵ "(..) latvju tautas bēgļu gaitas lielā pasaules karā ar visām viņu šausmām, badu, slimībām un postu, deva mūsu tautai arī daudz pozitīvu ieguvumu: padarīja mūsu zemes rūķi paaudzi kustīgāku, spējīgu piemēroties visdažādiem apstākļiem, norūdīja grūtajam izpostītas dzimtenes uzbūves darbam, bet mūsu inteliģenci un visus citus mūsu priekš-kara šaura apjoma biedrību un saimniecisku organizāciju darbiniekus mācīja orientēties visgrūtākos sajukuma apstākļos, pašdarbībā aizmirst jebkuru šķelšanos un savtīgas intereses un redzēt tikai vienu vadošu zvaigzni — glābt plašos, svešā zemē un svešā kultūrā izmētātos tautas slāņus no galīgas iznīkšanas, uzturēt možu tautas garu viņas visdrūmākajās dienās un vest atpakaļ uz Latviju." (Latviešu bēgļu apgādāšanas Centrālkomiteja., 1931., 7. lpp.)

- ⁶ [LU LFMI] (bez dat.). Pieredze pilsētā: naratīvi, atmiņas un vietas mantojums (2021–2024). *LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts*. Pieejams: <https://lulfmi.lv/Pieredze-pilseta-narativi-atminas-un-vietas-mantojums> [sk. 01.09.2023.].
- ⁷ Connerton, Paul (1989). *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press, VI, 121 pp.
- ⁸ Connerton, Paul (2009). *How Modernity Forgets*. Cambridge: Cambridge University Press, 149 pp.
- ⁹ Connerton, Paul (2008). Seven Types of Forgetting. *Memory Studies*, Vol. 1(1), 59–71. pp.
- ¹⁰ Turpat.
- ¹¹ Assmann, Aleida (2016). *Formen des Vergessen*. Göttingen: Wallstein, S. 224, 30.–68.
- ¹² Turpat, S 11.–21.
- ¹³ Skat. piem., Latvijas kultūras kanons <https://kulturaskanons.lv/>.
- ¹⁴ Skat. piem., Latviešu folkloras krātuves (LFK) arhīvs, tai skaitā digitālais arhīvs <https://garamantas.lv/>, kas uzglabā un sabiedrībai pieejamā veidā piedāvā plašus latviešu un citu tautu (nelielā daudzumā) folkloras materiālus. Šajā atcerēšanās stratēģijā iekļaujami visi Latvijas arhīvi, muzeji, bibliotēkas un citas kultūru arhivējošas iestādes un institūcijas.
- ¹⁵ Skat. piem., latviešu fotogrāfa Arņa Balčus aicinājumu “*nodrāzto un mānīgi neaktuālo frāzi “fotogrāfija nav māksla”*” aizslaucīt vēstures mēslainē (Balčus, Arnis (2021). Kultūras vēsture bez fotomākslas? *FK*, 3.06. Pieejams: <https://fotokvartals.lv/2021/06/03/kulturas-vesture-bez-fotomakslas/> [sk. 05.11.2023.].
- ¹⁶ Blanks, Ernests (1921). *Latviešu tautiskā kustība*, 191. lpp.
- ¹⁷ Goppers, Kārlis (1924). *Latviešu strēlnieku pulku Ziemassvētki 1916*. g. Rīga: Leta, 4, 38. lpp.
- ¹⁸ Ūdris, Jānis (1995). Ziemassvētku kaujas un tautas sirdsapziņa. *Latvijas Vēstnesis*, 07.01. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/33554> [sk. 16.09.2023.].
- ¹⁹ Jēkabsons, Ēriks (2023). Latvijas Neatkarības karš. *Nacionālā enciklopēdija*. 14.09. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/22216> [sk. 07.11.2023.].
- ²⁰ Goppers, Kārlis (1931). *Strēlnieku laiki*. Rīga: a/s Valters un Rapa, 111, 94–95. lpp.
- ²¹ Ziemassvētku kaujas bija Krievijas 12. armijas uzbrukuma operācija Rīgas frontē Pirmā pasaules kara laikā. Uzbrukums sākās 23.12.1916. (pēc vecā stila)/05.01.1917. (pēc jaunā stila) un turpinājās sešas dienas, kad tas tika pārtraukts.
- ²² Goppers, Kārlis (1931). *Strēlnieku laiki*, 94. lpp.
- ²³ “*Atceroties Ziemassvētku kauju nemirstību, arī šajās dienās vēsturiskajās vietās Rīgas pievārtē tika godināti latviešu strēlnieki, kas ziedoja savas dzīvības, sapņodami par Latvijas brīvību un neatkarību.*” (Ūdris, Jānis (1996). No Ziemassvētku kauju laukiem un varoņu mūžamajām — līdz Zvaigznes dienas gaismai. *Latvijas Vēstnesis*, 09.01. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/38433> [sk. 15.09.2023.].
- ²⁴ Goppers, Kārlis (1931). *Strēlnieku laiki*, 94. lpp.
- ²⁵ Latvijas Tautas frontes Programma (1989). *Atmoda*, 39.–40., 11.09., 2. lpp.
- ²⁶ Pampaks — šajā gadījumā pacēlums uz zemes virsmas, neliels pauguriņš. (<https://tezaurs.lv/pampaks:1>)
- ²⁷ LFK Dig 2, a16. 29.09.2021.
- ²⁸ LFK Dig 2, a20. 07.10.2021.

- ²⁹ “Kara un transporta flotes darbība par Bermonta uzbrukšanas laiku no 10. oktobra līdz 1. janvārim 1920. g.” (LVVA, 5434. f., 479. l., 1.–5 lp.). Tekstu sastādījis gardemaršins Voldemārs Sproģis.
- ³⁰ LFK Dig 2, a 68. 16.11.2022.
- ³¹ LFK Dig 2, a 68. 16.11.2022.
- ³² Par teicējas Zandas dzimtas māju un šo notikumu plašāk skatīt: Ozoliņš, Gatis (2023). Dzīvot pilsētā: pilsētas folkloras naratīvi. *Letonica*, 50, 116.–131.; 120.–125. lpp.

Par autoru

Gatis Ozoliņš, *Dr. philol.*, Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta vadošais pētnieks, Latvijas Kara muzeja nodaļas “Ziemassvētku kauju muzejs” vēsturnieks. Zinātniskās intereses: latviešu folkloras, novadu folkloras, vernakulārās tradīcijas, Pirmās pasaules karš Latvijā, latviešu strēlnieku vēsture; aizmiršana, kultūras atmiņa, Otrās atmodas laikmets.

About the Author

Gatis Ozoliņš, *Dr. philol.*, leading researcher of the Institute of Literature, Folklore, and Art of the University of Latvia, historian of the “Christmas Battles Museum” department of the Latvian War Museum. Research interests: Latvian folklore, regional folklore, vernacular traditions, the First World War in Latvia, history of Latvian riflemen; forgetting, cultural memory, the epoch of the Second Awakening.

FORGETTING IN THE SPACE OF MEMORY: THE SECOND AWAKENING, LATVIAN RIFLEMEN, AND THE IDEA OF INDEPENDENCE

Gatis Ozoliņš

gatis.ozolins@ulfmi.lv

Summary

Key words: *memory, Awakening, Christmas battles, Riga's Pārdaugava, heritage of the place, War of Independence*

The Second Awakening is an epoch or a complex of processes, tendencies of ideas and events, which took place from 1915 to 1919 and ended in the foundation of the state of Latvia. The Second Awakening as a phenomenon consists of several important components: the formation of battalions (later regiments) of Latvian riflemen and battles won by the Latvian riflemen, activities of the Latvian refugees' organisations during the First World War, ideas and activities of the Swiss emigration officials, a.o. The first one who used the concept of the Second Awakening to denote a qualitatively different epoch than the period of the First (national, Neo Latvians) Awakening, was publicist Ernests Blanks. This paper presents a conceptualised concept of the Second Awakening and focuses on the development of the idea about independence within the context of the historical significance of battles fought by the Latvian riflemen. In the paper, the concept of forgetting in the studies on memory is being

brought to foreground by paying a closer attention to the findings of Paul Connerton and Aleida Assmann about the research potential on the concept and phenomenon of forgetting. The paper also briefly describes the field study and encompasses archival materials that have been obtained within the frame of the Latvian Council of Science project “Experience in the City: Narratives, Memories and Heritage of the Place”. The obtained data provide information and facts about the places in Riga’s Pārdaugava, which have witnessed the events of the First World War and the War of Independence, and which allow concluding that even today, a field study as a method can broaden our knowledge and provide testimonies about more than a century-old memorial places and their adapting to the everyday life and family history, as well as to the tradition of the research on memory, despite the fact that they exist in a dynamic and rapidly changing environment. Though the concept of the Second Awakening was used in the period of the Third Awakening, the paper asks a research question: today, when the active process of the Third Awakening is over — can we speak about the Second Awakening as about an understood and widely reflected upon concept? The Second Awakening has been subjected to repressive deleting from the Soviet ideology, the components that formed it have been selectively or totally forgotten under the pressure of the Soviet ideology. Consequently, we draw a conclusion that despite the prominent place the Second Awakening takes in the history of Latvia, the concept and phenomenon of the Second Awakening have been insufficiently investigated.